

УДК 811.161.2:81'373.2

Олена Горбач

ВИКОРИСТАННЯ ЗООНІМІВ ДЛЯ СТВОРЕННЯ САТИРИЧНОГО ЕФЕКТУ

У статті визначено специфіку використання літературних зоонімів в українських прозових художніх творах сатирично-гумористичного спрямування; проаналізовано їх лексико-семантичні й виражальні можливості, сатиричний потенціал, несподівані авторські експерименти. За структурними особливостями в аналізованих сатирично-гумористичних творах домінують структурно однослівні ЛЗ з ідентифікаторами (детермінативами), котрі характеризуються максимальною наближеністю до кличок.

Ключові слова: літературний зоонім, зоонімікон, ідентифікатори, кіноніми, феліноніми, фероніми, сатиричний ефект.

Постановка наукової проблеми та її значення. Лексична палітра найменувань тварин у художній літературі багата й різноманітна. Зоонімний простір сатирично-гумористичних творів, маючи значний інформаційний потенціал, є одним із найбільш значущих та водночас найменш досліджених аспектів у літературній ономастиці, відтак розгляд особливостей його вживання та функціонування є актуальним. У художньому тексті ім'я тварини використовується не для маніпулювання твариною (підкликання, дресирування), а для створення художнього образу, ознайомлення з ним читача, тощо.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідження зоонімів в українському художньому контексті спорадичні. Зооніми як елемент ономастичного простору літературних творів вивчали такі дослідники, як А. Попович, О. Усова, Я. Шебештян, Г. Шотова-Ніколенко та інші. Найбільш ґрунтовна праця – це дисертація Я. Шебештян «Сучасна українська літературно-художня зоонімія: функції, склад та структура» (2008), у якій вперше досліджено сучасний український літературно-художній зоонімікон як системне утворення, визначено основні терміни літературно-художньої зооніміки, з'ясовано специфіку номінації, статус літературно-художньої зоонімії в українській національній онімосистемі та зв'язок з іншими класами літературно-художньої ономастики.

Фіксуємо паралельне вживання термінів «зоонім» та «кличка». Ми вважаємо за доцільне використовувати термін «літературний зоонім» (ЛЗ) на позначення власної назви тварини в досліджуваних літературних текстах.

Мета розвідки – дослідження особливостей функціонування зоонімів у мові сатирично-гумористичних творів кінця ХХ – початку ХХІ століття. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: з'ясувати лексико-семантичну специфіку зоонімів сатирично-гумористичних творів; визначити функційно-стилістичне навантаження

зоонімів у мові сатирично-гумористичних творів; проаналізувати їх контекстуальну роль.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Літературно-художня зоонімія є «суттєвою ланкою в організації художнього тексту та як спосіб номінації персонажа мають значні стилістичні ресурси» [8, с. 3]. Як зауважує О.Усова, поетичні зооніми, виходячи з надр народної зоонімії, проходять крізь призму авторського смаку, переживають процес відбору або словотвору, втілюючи, отже, народну творчість помножену на художню майстерність письменника, тобто людську творчість «у квадраті» [5, с. 228].

Заструктурними особливостями в аналізованих сатирично-гумористичних творах домінувальними є структурно однослівні ЛЗ із ідентифікаторами (детермінативами), які характеризуються максимальною наближеністю до кличок (зв'язок із загальномовним традиційним ономастиконом): *Рекс* [3, с. 8], *собака Ладка* [3, с. 114], *кіт Омелько* [1, с. 319], *орангутанг Зюзя* [7, с. 372] та ін.

Залежно від семантичного розряду літературних зоонімів виокремлюємо:

а) кіноніми (власні назви собак) – *пес Боб* [1, с. 319], *собака Сотбі* [2, с. 94], *собака Жулька* [3, с. 7], *Антін кобельок* [3, с. 114], *собака Ладка* [3, с. 114], *Рекс* [3, с. 8], *собака Бублик* [3, с. 142], *собака Моцарт* [3, с. 142], *пес Рябко* [7, с. 362], *французький бульдог Сигнал* [6, с. 41], *дворняга Угольок* [6, с. 41];

б) феліноніми (власні назви котів) – *кіт Мицько* [1, с. 49], *кіт Абдурахман* [1, с. 49], *кіт Бєня* [1, с. 49], *кіт Омелько* [1, с. 319], *кіт Мотя* [7, с. 362];

в) фероніми (власні назви диких тварин) – *орангутанг Зюзя* [7, с. 372], *шимпанзе Цмока* [7, с. 372], *гібон Яша* [7, с. 372];

г) бовісоніми (власні назви корів) – *курова Манька* [4, с. 254];

д) порконіми (власні назви свиней) – *кабан Стецько* [1, с. 185].

За етимологією твірної основи виділяємо підгрупи літературних зоонімів, ядром яких є:

1) антрополексми слов'янського походження (зокрема пейоративного характеру) – *кіт Омелько* [1, с. 319], *кабан Стецько* [1, с. 185], *собака Ладка* [3, с. 114], *гібон Яша* [7, с. 372], *курова Манька* [4, с. 254], *Антін кобельок* [3, с. 114];

2) антрополексми іншомовного походження – *пес Боб* [1, с. 319], *кіт Абдурахман* [1, с. 49], *собака Жулька (Джульєта)* [3, с. 7], *кіт Бєня* [1, с. 49];

3) лексми, які мотивовані авторськими асоціаціями – *собака Сотбі* [2, с. 94], *собака Бублик* [3, с. 142], *французький бульдог Сигнал* [6, с. 41], *шимпанзе Цмока* [7, с. 372], *дворняга Угольок* [6, с. 41].

Зоонімам українських сатирично-гумористичних творів кінця ХХ – початку ХХІ століття притаманні індивідуальність, конотативне

забарвлення й вмотивованість. Наприклад, у сатиричному романі В. Даниленка «Газелі бідного Ремзі» зоонімні лексеми відповідають авторському задуму, й для глибшого їх розуміння письменник майстерно вводить у канву твору характеристику кожного ЛЗ. Для іронічного ефекту й виділення схожості типових регіональних рис характеру домашнього улюбленця та його власника акцент зроблено на національності тварин: «Із п'ятдесяти конкурсантів троє показали однакові результати. Це **кіт Абдурахман** з Алупки, **Беня** з Одеси і львівський **кіт Мицько**. **Кіт Беня** мав важкий погляд, надірване вухо і відкушеного хвоста, а його незрозуміла масть, ніби **Беню** зшили з кількох котів. **Абдурахман** був чемним котом, відчувалося, що його виховував справжній мусульманин. **Мицько** був пелехатим котом у розквіті сил. Абсолютним чемпіоном змагань став **кіт Мицько**, якому присвоюється звання «Заслужений мишолов України». А приз глядацьких симпатій вручається **коту Абдурахману** з Алупки» [1, с. 52].

Сатирична конотація досягається В. Даниленком через поєднання різних за походженням лексем, використання росіянізмів, англіцизмів, калькування: «На кухні з череп'яного посуду доїдав чорний пес з куцим хвостом. – **Боб**. – Ви поужиналі? – запитала баба. Бабо Голяно, чому ви з собакою говорите російською, а з котом по-українськи, – гукнув із вітальні Бабасик. – О, бо це заграничний собака. Як його?... Забула, як називається. А це наш **Омелько**. **Боб** – собака вихований» [1, с. 319].

Номінування тварин у поєднанні з діалектим детермінативом відслідковуємо в оповіданні Богдана Жолдака «Шше коле бульо красте григх» [4, с. 254]. Зоонім *курова Манька* націлює потенційного читача на подальше розуміння того, що основна комічна інтрига твору зав'яжеться навколо персонажів із села, які працюють на фермі чи колективному господарстві. Іноді за комізмом його сцен проглядаємо глибоку трагедійність людського буття, де сучасне колгоспне село сатирично зображене як держава, в якій усі крадуть, а найбільше – влада: «...Бо завхверми був такей, шо не тільки тиятко вдупив би, та й саму **Маньку** давно вкрав би, якби не буявся інших злодіїв – бригадіра й присідатуля. А необлітероване тиятко – ясно як день, шшо пробазарує» [4, с. 254].

Зоонімний пласт сатирично-гумористичних текстів багатий на власне авторські новотвори, які чітко спрямовані на досягнення ідіоконцепту твору. У романі Л. Денисенко «Корпорація ідіотів» фіксуємо ЛЗ *собака Сотбі*. Така номінація відразу викликає певний скепсис у читача й нерозуміння мотивів такого називання, але впродовж сюжету твору письменниця апелює й пояснює цей онім: «**Сотбі** – це собака Рейнхальда, золотавий ретривер, світло дратувало й **Сотбі** (собакам властиво мати ті ж самі звички та смаки, що й їхнім господарям). Після того, як Ігорко почув, що виє **Сотбі**, він про всяк випадок відсунувся від Рейнхальда разом зі стільцем «Аукціон, що виє в нього вдома. Що коїться в голові цього хлопця?» [2, с. 97].

У сфері власних найменувань тварин характерне поєднання їх інформаційно-оцінної та експресивно-оцінної ролі в контекстах твору. Ця

функція ЛЗ віддзеркалюється в оповіданні Михайла Прудника «Реформатор». Із фабули твору стає відомо про реформи в зоопарку, де начальник Влас Ярмолайович Вerezий «керівник широкого профілю» [7, с. 371] прагнув, щоб тварини самі заробляли на своє утримання. Відповідно, щоб підкреслити абсурдність та комізм цього нововведення, письменник, не лише називає тварин людськими іменами, а й акцентує на артистичних та трудових уміннях кожної з-поміж них: «Навіть всеукраїнська молодіжна газета написала про **орангутанга Зюзю**, який може від десяти бананів відняти шість, а решту поділити порівну»; «Або взяти **шимпанзе Цмоку** – багаторазову чемпіонку зоопарку по стрільбі з рогатки, її вже й на роботу в цирк хотіли взяти. І мали б свою «зірку» манежу, якби **Цмока** на першому ж занятті по-снайперському вцілила в яблуко, а не дресирувальнику в око. Добре, що воно було скляне»; «Я вже не кажу про **гібона Яшу**, котрий самотужки навчився грати на гобой» [7, с. 372].

Обігрування та трансформація ЛЗ для створення іронічно-саркастичного звучання відслідковуємо в ономатворчості М. Меднікової, зокрема в романі-фрістайлі «Тю»: «**Жулька**, яка з деякого часу більше полюбляла, коли її називали **Джульєтою**»; «Яка ж вона **собака Жулька**, це ж красуня, – задивилася у вівторок на тому тижні на **Жульку** дачниця, – такий вишуканий аристократичний писок, такі крилаті породні вуха. **Справжня Джульєта**»; «Тоді ніхто не наважився б закинути їй, що її татом був Міністрів **Жулік**, у роду в якого всі були **Жуліки**» [3, с. 7]. Разом із деталізованими описами зовнішнього вигляду собак, манерами їх поведінки, кіноніми в романі виступають одним із ключових елементів зав'язки й розв'язки сюжету: саме собака Жулька була свідком аварії, навколо якої розгортається головна подія твору.

Усі ЛЗ у аналізованих сатирично-гумористичних творах вживаються в образних функціях і є складниками:

- епітета – «**Справжня Джульєта**»; «Іще б гарний нашийник та повідок і була б зовсім **клубною**» [3, с. 7]; «**Ладка чорнорота**» [3, с. 114]; «**егоїстична Ладка**» [3, с. 114]; «Дорогу їй перетнув **місцевий авторитет Рекс**, прозваний за пишну-розкішну кудлатість **Кучмиком**» [3, с. 8]; «**Антін кобельок** був **нічогенький**, до любові **завзятий і неврідний**» [3, с. 114];

- персоніфікації – «Французький бульдог, звати **Сигнал**, який потрясно медитує» [6, с. 41]; «**Джульєта** облизувала від вуха до вуха свій аристократичний писок, ворушила справді видатними за розмахом крилатими вухами, з приємністю розмірковувала: **Джульєта** – це гарно, **Джульєта** – це вишукано, **Джульєта** – це те, чого вона варта» [3, с. 7]; «**Жулька-Джульєта** вчашала до знайомої хати на Луговій»; «Джульєта, вже молода мама» [3, с. 113];

- порівняння – «**Ладка** пантрувала свої харчові терени, як **прикордонник Карацуна з вірним Інгусом в одній особі**» [3, с. 114]; «**телятко, наче Сус отой у яслах** – таке воньо до мене очима лагідне» [4, с. 256];

- антитези – «Тут **Угольок**, мій дружбан, так що вибачай. Придивляюсь уважніше й бачу на сидінні **облізлого дворнягу**» [6, с. 41].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, ЛЗ у літературних текстах сатирично-гумористичного спрямування слугують засобом віддзеркалення жанрово-ідейного задуму письменника; опосередковано характеризують персонажів твору; створюють сатиричний ефект через паралелі, асоціації, контраст; дають можливість відтворити колорит певної епохи. Предметом подальших студій із літературної зоонімії сатирично-гумористичних творів вбачаємо дослідження функцій зоонімів, які потребують детального опису та аналізу.

Список використаної літератури

1. Даниленко В. Газелі бідного Ремзі / В. Даниленко. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 488 с.
2. Денисенко Л. Корпорація ідіотів / Л. Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2006. – 276 с.
3. Меднікова М. Тю!: роман-фрістайл з елементами аерофотозйомки / М. Меднікова – Львів : Кальварія, 2003. – 228 с.
4. Опудало: українська прозова сатира, гумор, іронія 80–90-х років двадцятого століття / [упорядкув., передм., літ. ред. В. Даниленка]. – К.: Генеза, 1997. – 384 с.
5. Усова О. Фонові оніми малої прози М.Хвильового / О.Усова // Наукові записки. – Вип. 37. – Сер. : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2001. – С. 226-229.
6. Ушкалов Сашко. БЖД / Сашко Ушкалов. – К. : Факт, 2007. – 115 с.
7. Чемерис В. З ким сміється Україна. Антологія українського сміху / В. Чемерис. – К. : Фітосоціоцентр, 2009. – 660 с.
8. Шебештян Я. М. Сучасна українська літературно-художня зоонімія: функції, склад та структура : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Я. М. Шебештян. – Чернівці, 2008. – 20 с.

Горбач Елена. Использование зоонимов для создания сатирического эффекта. В статье определена специфика использования литературных зоонимов в украинских прозаических художественных произведениях сатирическо-юмористического направления; проанализированы их лексико-семантические и выразительные возможности, сатирический потенциал, неожиданные авторские эксперименты. Литературно-художественная зоонимия и разряд зоонимов является существенным звеном в организации художественного текста и как способ номинации персонажа имеет значительные стилистические ресурсы. По структурным особенностям в анализируемых сатирическо-юмористических произведениях доминируют структурно однословные ЛЗ с идентификаторами (детерминативами), которые характеризуются максимальной приближенностью к кличкам (связь с традиционным ономастиком). Зоонимам украинских сатирическо-юмористических произведений конца XX – начала XXI века присущи индивидуальность, коннотативность окраски и мотивированность. ЛЗ служат средством для отражения жанрово-идейного замысла писателя; косвенно характеризуют персонажей произведения; создают сатирический эффект через параллели, ассоциации, контраст; дают возможность воссоздать колорит определенной эпохи.

Ключевые слова: литературные зоонимы, зоонимикон, кинонимы, фелинонимы, феронимы, сатирический эффект.

Gorbach Olena. Application of Zoonims for Making Satirical Effect. The article outlines the specific use of literary prose zoonims in Ukrainian works of literature of satire and humorous direction; analysis of lexical-semantic and expressive powers, satirical potential copyright unexpected experiments. Literary and artistic zoonymy and subgroups of zoonims is «main chain of artistic text in the organization and method of how named character and they have stylistic significant resources». For structure features in analyzed satiric-humoristic texts are dominated structural one-word zoonims with characterized by determinatyvy, which are closed to klychka (connection with traditional onomasticon). Zoonyms of Ukrainian satiric-humoristic texts of ending XX – beginning XXI century have individual, connotation and motivation. Literary zoonims are used for reflection genre-ideological type of writer; indirectly characterize heroes; make satirical effect through parallels, association, contrast; give ability to reflect the colour of some century.

Key words: literary zoonim, zoonimikon, kinonimy, felinonimy, feronimy, satirical effect.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2015